

POPULIZAM U SAD, MAĐARSKOJ I SRBIJI U KOMPARATIVNOJ PERSPEKTIVI

*Zoran Lutovac*¹

Institut društvenih nauka u Beogradu

SAŽETAK

Ovaj rad se bavi fenomenom populizma kroz uporedni prikaz tri specifična politička konteksta: Sjedinjene Američke Države, Mađarsku i Srbiju. Fokus istraživanja je na tri ključna parametra: odnosu prema narodu i eliti, odnosu prema reprezentativnoj demokratiji i konstrukciji „opasnih drugih“. Rad nastoji da utvrdi kako se univerzalne karakteristike populizma prilagođavaju različitim geopolitičkim i istorijskim okolnostima, te kakve implikacije ovi procesi imaju na stabilnost demokratskih institucija.

Populizam u ovim zemljama gradi svoj uspeh na jasnoj podeli na „nas“ (narod) i „njih“ (otuđenu elitu) i iskazuje jako izražen kritički odnos, pa i otvoreno neprijateljstvo prema institucijama reprezentativne demokratije, i aktivno identifikuju unutrašnje i spoljne „opasne druge“ radi mobilizacije i jačanja podrške. Razumevanje ovih zajedničkih niti ključno je za analizu i suočavanje sa izazovima koje populizam postavlja pred savremenu demokratiju.

Komparativno posmatrano populistički trendovi su zabrinjavajući, a izazov za demokratska društva širom sveta leži u prepoznavanju

1 **Kontakt autora:** Zoran Lutovac, naučni savetnik u Institutu društvenih nauka u Beogradu: zoran.lutovac@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5089-7395>
Rad je nastao u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2026. godinu, koji podržava Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije.

ovih obrazaca populizma i u jačanju institucija, uvođenjem elemenata neposredne demokratije u praksu postizbornog odlučivanja, promociji medijske i političke pismenosti, podršci nezavisnom novinarstvu i negovanju kulture dijaloga i kritičkog mišljenja. Samo na taj način se može očuvati vitalnost reprezentativne demokratije i sprečiti dalja erozija njenih temeljnih principa.

KLJUČNE REČI: populizam, SAD, Mađarska, Srbija, komparativna perspektiva, predstavnička demokratija.

UVOD

Populizam je fenomen koji je poslednjih decenija u značajnoj meri uticao na prekomponovanje političkih prilika u zemljama različitih političkih uređenja, stepena razvijenosti i geopolitičke pozicioniranosti. Populizam je 2017. godine proglašen za reč godine u Kembridžovom rečniku i od tada, može se reći, nije gubio na svom značaju ni u teorijskom, niti u praktičnom smislu. Naprotiv, u političkom životu su se multiplicirali pojavni oblici i manifestacije praktičnog delovanja, a raslo je i interesovanje u naučnoj sferi za fenomen populizma.

Došlo je do vidljivih promena u funkcionisanju političkog života u zemljama širom sveta (Metz 2025, 173-176), kako u vladajućim i opozicionim strukturama, tako i u javnom diskursu unutar zemalja ali i u međunarodnim odnosima. Iako postoji široko rasprostranjenje uverenje da ne postoji populizam, nego populizmi, jer je svaki populizam *sui generis* (Veselinović 2021, 9), odnosno da se manifestuje na različite načine u zavisnosti od specifičnog društveno-političkog konteksta, ipak, opšte uzevši populizam poseduje određene univerzalne karakteristike koje omogućavaju komparativnu analizu.

Populizam će se u ovom članku tretirati kao nepotpuna, slabo utemeljena "thin centred" ideologija (Mudde 2004, Albertazzi i McDonnell 2008, Lutovac 2020), koja podrazumeva da se kao takva simbiotski vezuje za neku od etabliranih ideologija poput konzervativizma, liberalizma ili socijalizma. Ova karakteristika mu omogućava izuzetnu adaptibilnost. Populizam ne nudi ideološki sveobuhvatan pogled na svet, nego se ili priklanja nekom od

njih ili preuzima elemente različitih ideologija i služi kao snažan okvir za političku mobilizaciju.

Ovaj članak je zasnovan na uporednoj analizi populizma u tri odabrane zemlje Sjedinjenim Američkim Državama, Mađarskoj i Srbiji za vreme vladavine Trampa, Orbana i Vučića. Fokus će biti na tri ključna parametra: *odnos prema narodu i eliti, odnos prema reprezentativnoj demokratiji i odnos prema "opasnim drugima"*, odnosno unutrašnjim i spoljnim neprijateljima. Kroz uporedno istraživanje ovih dimenzija, nastojaćemo da rasvetlimo sličnosti i razlike u manifestacijama populističkih tendencija, kao i njihove implikacije na društvo i državu.

Uporedna analiza populizma u SAD, Mađarskoj i Srbiji otkriva neke sličnosti i razlike u načinu na koji se populističke ideje manifestuju u različitim političkim okolnostima. U pitanju su SAD koje su globalna supersila i u kojoj se rađala i negovala savremena liberalna demokratija, Mađarska koja je članica Evropske unije i Srbija koja je u procesu evropskih integracija.

Razlike nisu samo izrazite u geopolitičkom smislu i u pogledu značaja i uticaja u međunarodnim odnosima nego i u političkim sistemima: SAD imaju predsednički sistem vlasti, a Donald Trump je sada predsednik u drugom mandatu; Mađarska ima parlamentarni sistem vlasti u kojem je predsednik Vlade nosilac izvršne vlasti dok se predsednik države bira u parlamentu, a Viktor Orban je do 2026. bio predsednik Vlade u četiri mandata zaredom; Srbija ima parlamentarni sistem vlasti u kojem je Vlada centar izvršne vlasti, iako se predsednik države bira na neposrednim izborima i ima jak legitimitet, ali vrlo ograničene nadležnosti. Aleksandar Vučić je od 2012. do 2026. hronološki posmatrano bio na položajima potpredsednika i predsednika Vlade, te na položaju predsednika Republike u dva mandata. Bez obira na kojoj se od ovih funkcija nalazio Vučić je faktički imao najistaknutiju ulogu, bez obzira na ovlašćenja koja mu propisuje Ustav i zakoni.

Dakle, u pitanju su države koje se nalaze u različitim geopolitičkim okvirima, različitih tradicija, političke kulture, različitih političkih poredaka i zajedničke formalne opredeljenosti za (liberalno) demokratske vrednosti. Ipak, svaka od njih ima izražene elemente ispoljavanja populizma. I pored izraženih razlika, postoje i neke

sličnosti koje će se utvrditi kroz navedena tri ključna parametra. Upravo ovakav pristup nam pomaže da razumemo suštinu ispoljavanja populizma u različitim političkim i društvenim kontekstima.

1. ODNOS PREMA NARODU I ELITI: CENTRALNA SUKOBLJAVAJUĆA PODELA NA DOBAR NAROD I KOMPROMITOVANU ELITU

Srž populizma, ma kako ga definisali, a naročito kao slabo utemeljene ideologije leži u suprotstavljenosti između naroda i elite (Mude 2004, Šalaj 2012, Ristić 2017, Lutovac 2020). Ova fundamentalna podela služi kao generator podrške (pribavljanja legitimiteta) i kao glavni mehanizam za mobilizaciju masa, nudeći jednostavan narativ o *borbi dobra protiv zla* (Lutovac 2017, 21). U svakoj od analiziranih zemalja, populistički akteri su na specifičan način definisali ove dve kategorije, prilagođavajući ih prilikama u sopstvenim zemljama i istorijskim nasleđima. Populizam se suštinski oslanja na sukobljavajuću podelu društva na neukaljani narod i kompromitovanu elitu.

1.1. SAD: OD VAŠINGTONSKE MOČVARE DO DUBOKE DRŽAVE

Ovaj narativ je u SAD snažno izražen kroz retoriku Donalda Trampa. On je često pozicionirao sebe kao glas običnog čoveka, suprotstavljajući se *Vašingtonskoj močvari* – simbolu korumpiranog političkog establišmenta, globalističkih snaga i medija koje je etiketirao kao *neprijatelje naroda*. Njegove pristalice vide ga kao autsajdera koji se bori protiv sistema i elite koji zanemaruju njihove interese. Elita se ovde ne shvata samo kao politička, nego i kao ekonomska i kulturna elita. Ona obuhvata Wall Street, Holivud i akademske krugove.

U Sjedinjenim Američkim Državama, Donald Tramp je postao arhetip populističkog lidera, uspešno kapitalizujući na široko rasprostranjen osećaj otuđenosti i zanemarenosti kod značajnog dela stanovništva. Njegova kampanja 2016. godine, kao i predsednički mandat, bili su prožeti snažnom retorikom koja je suprotstavljala “običnog Amerikanca” – prosečnog farmera ili radnika iz

provincije i nekadašnjih industrijskih centara ili nosioca tradicionalnih vrednosti – egoističnoj korumpiranoj eliti iz velikih gradskih centara.

Koncept naroda u Trampovoj retorici nije univerzalan. Umesto toga, on je gradio *koaliciju nezadovoljnih*, onih koji su se osećali izostavljeno iz ekonomskog oporavka, koji su percipirali kulturnu elitu kao nadmenu i prezrivu i koji su bili skeptični prema globalizaciji i slobodnoj trgovini. *Ovaj narod* je bio predstavljen kao stvarni nosilac američkog sna i patriotskih vrednosti, u kontrastu sa onima koji su ga, navodno, izneverili. Tramp je vešto koristio termine poput *zaboravljenog čoveka* i *tihe većine*, dajući glas onima koji su se osećali marginalizovano od strane mainstream političkih i medijskih institucija. On je uspeo da personalizuje *ovaj narod* kroz svoju sopstvenu figuru, pozicionirajući se kao borac koji je spreman da se suprotstavi sistemu bez obzira na cenu. Borac protiv sistema. Onaj koji pliva protiv struje. Onaj koji se suprotstavlja eksploatatorima, onima koji su okrenuti samo sebi i ne brinu o potrebama prosečnog Amerikanca.

S druge strane, *elita* u Trampovoj optici bila je široka i višeslojna. Najistaknutiji pojam bio je *vašingtonska močvara*. Isušiti močvaru (*drain the swamp*) je metafora za korumpiranu političku klasu, lobiste, birokrate i karijerne političare koji su, prema njegovom narativu, služili sopstvenim interesima umesto interesima naroda. Ova optužba se proširila i na oba pola političkog spektra, implicirajući da su i demokrate i republikanci deo istog korumpiranog sistema. Pored političke elite, Tramp je ciljao i na *ekonomsku elitu* (Wall Street, velike korporacije koje premeštaju poslove u inostranstvo), *kulturnu elitu* (Holivud, liberalni umetnici i intelektualci) i, posebno naglašeno, na *medijsku elitu* i lažne vesti koje proizvode, *neprijatelji naroda* (Dong 2025, 33-42). Kasnije je uveliko rabio i koncept duboke države (*deep state*), podrazumevajući tajnu mrežu unutar vladinih agencija koja radi protiv izabrane vlasti, dodatno produbljujući nepoverenje prema institucionalnom aparatu. Ova demonizacija elite bila je ključna za konsolidaciju podrške među njegovom bazom, pružajući jasan emotivan razlog za glasanje protiv establišmenta.

Nova faza polarizacije započete prvom Trampovom kampanjom, otpočela je kampanjom, a potom i trijumfom *zaboravljenog čoveka* 2024. godine. Trampova kampanja nije se fokusirala samo na *močvaru*, već na obećanje o konačnom obračunu sa otuđenim elitama. Pobjeda na izborima u novembru 2024. interpretirana je kao definitivni mandat *pravog naroda* da preuzme kontrolu nad federalnom birokratijom. Tramp je populistički narativ na osnovu kojeg je dobio podršku na izborima potom iskoristio za opravdanje masovnih smena u državnoj upravi početkom 2025. godine (tzv. *Schedule F*).

1.2. MAĐARSKA: NACIONALNI SUVERENITET PROTIV "KOSMOPOLITSKIH" UTICAJA

U Mađarskoj, Viktor Orban i njegova partija Fidesz su takođe uspešno izgradili narativ o borbi protiv elite. Za Orbana, *elita* su liberalni intelektualci, nevladine organizacije finansirane iz inostranstva (posebno one povezane sa Džordžom Sorošem) i briselska birokratija. On se predstavlja kao *suverenista*, zaštitnik mađarskog suvereniteta i tradicionalnih vrednosti od radijacije kosmopolitskih uticaja i globalističkih elita koje prete nacionalnom identitetu. Narod je definisan kroz etno-kulturni identitet, a Viktor Orban kao njihov autentični predstavnik.

Viktor Orban i njegova partija Fidesz su tokom protekle decenije i po sistematski gradili svoju populističku platformu, zasnovanu na snažnom nacionalnom identitetu i suprotstavljanju spoljnim uticajima. Orbanov populizam se često označava kao primer neliberalne demokratije, gde se *volja naroda*, predstavljena od strane lidera, stavlja iznad liberalnih institucija i demokratskih procedura.

Narod u Orbanovoj viziji je jasno definisan kroz etno-kulturni identitet, često vezan za hrišćansko nasleđe i mađarsku istoriju. On se postavlja kao jedini pravi zaštitnik mađarskog suvereniteta, kulture i tradicije. *Njegov narod* je homogenizovan kroz narativ o zajedničkoj ugroženosti od spoljnih i unutrašnjih pretnji. Orban je vešto manipulisao nacionalnim ponosom i sećanjem na istorijske traume, pozicionirajući se kao otac nacije koji stoji na braniku "mađarskog načina života". Građani koji se ne uklapaju u ovaj uski

etno-kulturni kalup, ili oni koji kritikuju vladajuću politiku, često su indirektno isključeni iz pojma *pravog naroda*.

Elita u Mađarskoj, prema Orbanu, nije samo politička, već i ideološka i finansijska. Ključni neprijatelj, koji je postao gotovo sinonim za korumpiranu elitu, jeste *Džordž Šoroš*, mađarsko-američki milijarder i filantrop. Šoroš je demonizovan kao simbol kosmopolitskog i liberalnog uticaja koji nastoji da podrije mađarski suverenitet, finansira nevladine organizacije koje promovišu otvoreno društvo i podržava migracije. Pored Šoroša, Orban redovno napada i *briselsku birokratiju* i institucije Evropske unije, predstavljajući ih kao elitističke i nedemokratske sile koje pokušavaju da nametnu svoju volju suverenim državama članicama. *Liberalni intelektualci, nezavisni mediji i opozicione partije* takođe su često etiketirani kao strani agenti ili izdajnici koji rade u interesu spoljnih centara moći, umesto u interesu mađarskog naroda. Ova retorika je efikasna u cementiranju lojalnosti biračkog tela, nudeći jasan razlog za podršku Orbanovom Fideszu kao braniocu Mađarske od malignih uticaja.

Zaštita suvereniteta (Sovereignty Protection) izgrađivana je kao populistička državna tvrđava i kao štit naroda. Početkom 2024. godine, Mađarska je uvela *Zakon o zaštiti suvereniteta*, formirajući specijalnu kancelariju za istragu stranog uticaja. *Orbanov narod* sada se brani ne samo od Šoroša, već i od *ratnih hušaka* iz Brisela. Ključni događaj 2024. godine bila je konferencija konzervativaca (CPAC Hungary). Mađarska je postala globalno središte „anti-woke“ pokreta, „prestonica slobodnog naroda“ nasuprot „liberalnim elitama“ Zapada.

1.3. SRBIJA: NAROD PROTIV TAJKUNA I STRANIH PLAĆENIKA

U Srbiji, odnos prema eliti je slično polarizovan (Nikolić 2017, 9). Aleksandar Vučić i Srpska napredna stranka često koriste retoriku koja suprotstavlja narod – koji je homogen i uvek u pravu – tajkunima, stranim plaćenicima, *opoziciji koja radi protiv države* i delu intelektualne elite koju predstavljaju kao izdajničku. Vučić se predstavlja kao lider koji razume i štiti interese običnih ljudi, boreći se protiv onih koji su, navodno, izvukli korist iz tranzicije ili rade po

diktatu stranih centara moći. U ovom kontekstu, pojam naroda obuhvata patriote lojalne njegovoj vlasti, dok su elite prvenstveno oni koji zagovaraju proevropske vrednosti, ili kritičko promišljanje, oni koji ne prihvataju zdravo za gotovo sve što im vlast servira, nego, preispituju odluke koje donosi vladajuća većina.

Populistički narativ Aleksandra Vučića i Srpske napredne stranke (SNS) takođe se oslanja na dihotomiju *narod naspram elite*, ali sa specifičnim akcentima koji odražavaju post-tranzicioni kontekst i nasleđe devedesetih (Lutovac 2017).

Narod u Vučićevoj retorici je predstavljen kao homogena masa vrednih, poštenih i patriotski nastrojenih građana, često onih koji su pretrpeli posledice ekonomskih tranzicija i koji su, navodno, bili zanemareni od strane prethodnih vlasti. Vučić se pozicionira kao radnik, neko ko neprestano radi za dobrobit građana, boreći se sa brojnim izazovima, od ekonomskih do političkih. On često koristi direktan, kolokvijalni jezik, obraćajući se *običnom narodu* kao publici ili potencijalnom sagovorniku. Kroz česte posete fabrikama, bolnicama i infrastrukturnim projektima, on nastoji da se prikaže kao čovek iz naroda, koji razume njihove svakodnevne probleme i koji se bori za njihovu bolju budućnost. Istovremeno, pojam narod obuhvata vlasti lojalne i patriotski orijentisane građane, dok su oni koji kritikuju vlast često diskvalifikovani kao izrodi, izdajnici, kvazi-elita mrzitelja koja ne žele dobro Srbiji, nego radi za tuđe interese ili ličnu korist.

Elita je i u srpskom kontekstu je raznovrsna. Jedna od ključnih meta su *tajkuni*, osobe koje su se obogatile u tranzicionom periodu, često povezane sa prethodnim režimima, a koje se sada percipiraju kao prepreka razvoju države. Ova retorika o "borbi protiv tajkuna" služi za mobilizaciju populističkog gneva protiv korupcije i nepravde. Pored toga, Vučićeva vlast često demonizuje i *političku opoziciju*, predstavljajući je kao nekompetentnu, korumpiranu ili, još češće, kao "strane plaćenike" koji rade protiv interesa Srbije. Ova optužba je posebno snažna jer se oslanja na dugu tradiciju straha od stranih uticaja. Značajan deo "elite" čine i *nezavisni mediji i nevladine organizacije*, koje su često etiketirane kao "izdajnici", "strani agenti" ili "neprijatelji države" zbog svog kritičkog izveštavanja i zastupanja vrednosti koje se razlikuju od dominantnog

narativa. Ovaj pristup omogućava vlasti da delegitimiše svaku kritiku, predstavljajući je kao napad na “narod” i “državu”.

Tokom 2024. i 2025. godine Vučić i njegov režim su opštoj političkoj i društvenoj krizi suprotstavili ekonomski i socijalni populizam pre svega kroz projekat EXPO 2027 i brigu za životni standard građana. Narativ se u potpunosti pomerio ka „ekonomskom čudu“. Vučić narodu nudi viziju modernizacije prevashodno kroz megalomanski projektovani EXPO 2027, dok elite (opoziciju i kritičke medije) optužuje za sabotažu nacionalnog napretka i „ekonomski terorizam“ (u kontekstu protesta protiv iskopavanja litijuma).

2. ODNOS PREMA REPREZENTATIVNOJ DEMOKRATIJII: PODRIVANJE INSTITUCIJA I PERSONALIZACIJA MOĆI

Populistički lideri često iskazuju duboko nepoverenje prema institucionalnim okvirima reprezentativne demokratije, preferirajući direktan, neposredan odnos sa “narodom”. Ovo nepoverenje često dovodi do podrivanja kontrolnih mehanizama, slabljenja nezavisnih institucija i koncentracije moći u rukama izvršne vlasti i samog lidera. Upravo polazeći od toga da institucije ne rade u interesu naroda, nego u interesu elita koje su ih uzurpirale, populisti grade narativ koji glasači prepoznaju kao sopstvene stavove, a populisti se predstavljaju kao oni koji otuđenu politiku donose u narod (Canovan 2002).

2.1. SAD: NEPOVERENJE U IZBORE I NAPAD NA MEDIJE

U Sjedinjenim Američkim Državama, Donald Tramp je konstantno podrivao poverenje u ključne stubove reprezentativne demokratije, postavljajući pitanja o legitimnosti izbornog procesa, ulozi medija i nezavisnosti pravosuđa. Ipak, ispostavlja se da se i pored toga velika većina Trampovih glasača ideološki identifikuje na “tradicionalnom ideološkom kontinuumu” (Buturović i Mijić, 179).

Tramp se podrivajući poverenje u demokratske institucije dodvoravao prosečnom glasaču. Njegove optužbe o “lažnim vestima” usmerene ka medijima, osporavanje izbornih rezultata i napadi na pravosudni sistem, imali su za cilj da *delegitimišu kontrolne*

mehanizme demokratije. On je kroz direktnu komunikaciju sa svojim biračima putem mitinga i društvenih mreža pokazivao da ne pripada otuđenoj eliti nego da je spreman da neposrednim odnosom iskaže poštovanje prema biračima i američkom narodu, zaobilazeći tradicionalne oblike komunikacije i posrednike u toj komunikaciji. On nije eksplicitno dovodio u pitanje izbore, ali je dovodio u pitanje korektnost, pa i ispravnost izbornog procesa kada mu rezultati nisu išli u prilog.

Osporavanje izbornih rezultata bilo je možda najflagrantniji primer Trampovog nepoverenja u demokratske procedure. Nakon poraza na predsedničkim izborima 2020. godine, Tramp je uporno tvrdio da su izbori “pokradeni” usled masovne prevare, iako su ove tvrdnje opovrgnute od strane sudova i izbornih zvaničnika. Ova retorika nije samo delegitimisala specifične izbore, već je i podrivala samo načelo slobodnih i poštenih izbora, esencijalno za funkcionisanje demokratije. Njegovi pozivi pristalicama da “marširaju na Kapitol” 6. januara 2021. godine, kulminirali su nasilnim napadom na Kongres, što je bio direktan pokušaj da se spreči verifikacija izbornih rezultata i da se volja birača prikaže drugačijom od oficijelne.

Pored toga, Tramp je sistematski napadao *medije*, etiketirajući ih kao “neprijatelje naroda” i izvore “lažnih vesti”. Ova strategija je imala za cilj da diskredituje svako kritičko izveštavanje i da stvori “alternativnu stvarnost” za njegove pristalice. Umesto oslanjanja na tradicionalne medijske kanale, Tramp je koristio *direktnu komunikaciju putem društvenih mreža* (posebno Twittera, kasnije platforme X, pre suspenzije njegovog naloga) i masovnih mitinga. Ovim je zaobilazio novinarske posrednike i direktno se obraćao svojoj bazi, jačajući ličnu vezu sa “narodom” i zaobilazeći mehanizme medijske kontrole i kritike. Napadi na *pravosuđe* takođe su bili prisutni, posebno kada su sudske odluke išle protiv njegovih interesa ili politika, dovodeći u pitanje nezavisnost sudske vlasti.

Iako američki politički sistem poseduje snažne kontrolne mehanizme, Trampova retorika je pokazala da demokratske institucije nisu potpuno otporne na populistički pritisak, ali da su ipak podržane tradicijom političke kulture i stabilnih demokratskih

institucija i procedura u stanju da se ozbiljno suprotstave pokušajima destrukcije institucija predstavničke demokratije.

2.2. MAĐARSKA: IZGRADNJA “NELIBERALNE DEMOKRATIJE”

U Mađarskoj, Orban je sistematski sprovodio “reformе” koje su slabile državne i nezavisne institucije i jačale izvršnu vlast, što su kritičari i teoretičari kvalifikovali kao “neliberalnu demokratiju”. Dakle, njegova populistička dijagnoza je bila da je poremećena ravnoteža između liberalnih i demokratskih vrenosti drastično na štetu demokratskih vrednosti, pre svih volje većine, a odgovor je izrazito antiliberalni i pozivanje na volju naroda, odnosno volju većine. Otuda kvalifikacija “neliberalna demokratija”. On je centralizovao moć, ograničio medijske slobode i uticao na pravosuđe, tvrdeći da su ove mere neophodne za zaštitu nacionalnih interesa od “neprijatelja” spolja i iznutra. Iako se izbori redovno održavaju, kritike onih koji ne podržavaju Orbana se odnose na izborne uslove i ograničenje političkog pluralizma. Orbanova Mađarska je dobar primer kako populizam prerasta u “neliberalnu demokratiju” (Tăranu i Pîrvulescu 2025, 4), kako iz političke komunikacije i mobilizacije izgrađuje stranku kao pokret, a potom i kvazi-ideologiju na kojoj počiva prekomponovana država i način upravljanja koji izmiče kontroli etabliranih institucija i mehanizama.

U Mađarskoj, Viktor Orban je od 2010. godine sproveo sistematske reforme koje su redefinisale okvir reprezentativne demokratije, pomerajući ga ka modelu “neliberalne demokratije”. Njegova strategija se bazira na jačanju izvršne vlasti i slabljenju kontrolnih mehanizama, sve pod izgovorom zaštite nacionalnih interesa i “volje naroda”.

Centralizacija moći je bila ključna strategija. Orbanova vlada je menjala ustav i zakone na način koji je omogućio Fideszu da kontroliše ključne institucije, uključujući Ustavni sud, pravosuđe i medije. Nezavisnost pravosuđa je kompromitovana imenovanjem lojalnih sudija i promenama u sudskoj organizaciji. Mediji su pretrpeli značajnu transformaciju: veliki deo medijskog pejzaža je kupljen od strane pro-vladinih oligarha ili je direktno kontrolisan od strane države, što je dovelo do drastičnog smanjenja medijskog

pluralizma i prostora za kritičko izveštavanje. Javni servis je postao glasnik vladajuće partije.

Iako su se izbori u Mađarskoj redovno održavali i Orbanova partija ih je ubedljivo dobijala, kritičari ukazuju na *nefer izborne uslove*. Izborna pravila su često menjana u korist Fidesza, a opozicione partije se suočavaju sa značajnim preprekama u pristupu medijima i finansiranju kampanja. Orbanova retorika često podriiva legitimitet opozicije, predstavljajući je kao nepatriotsku ili finansiranu “spolja”. Umesto da se oslanja na proceduralnu demokratiju, Orban naglašava “volju naroda” kao vrhovni autoritet, tvrdeći da su njegove akcije direktan odraz narodnih želja, čak i ako se time zaobilaze standardne demokratske procedure i prava manjina. To je rezultiralo sistemom u kojem se glas naroda, interpretiran od strane lidera, stavlja iznad institucija dizajniranih da ograničavaju moć.

2.3. SRBIJA: FASADNA DEMOKRATIJA I MARGINALIZACIJA OPOZICIJE

U Srbiji vladajuća stranka takođe vodi populističku politiku usmerenu ka slabljenju institucija reprezentativne demokratije (Stoiljković i Spasojević 2018, 113) što se odražava i na negativne stavove građana prema njima (Lutovac 2023). Uprkos tome što su izbori tek održani održavaju se novi izbori i to pod neravnopravnim uslovima, uslovima medijske dominacije vladajuće stranke i pritiska na glasače. Skupština se ponekad percipira kao instrument za puko potvrđivanje odluka izvršne vlasti, a opozicioni glasovi su marginalizovani u javnoj sferi, pogotovu u elektronskim medijima sa nacionalnom pokrivenošću uključujući i Radio-televiziju Srbije (RTS) nacionalni javni servis. Ideja o narodnoj volji često služi kao opravdanje za zaobilaženje procedura i nadležnih institucija i jačanje lične moći i rejtinga vođe.

U Srbiji, dakle, vladajuća elita, predvođena Aleksandrom Vučićem, primenjuje taktike koje, iako formalno ne odbacuju reprezentativnu demokratiju, suštinski slabe njene mehanizme i koncentrišu moć u rukama izvršne vlasti i lidera.

Dominacija medijskim prostorom je možda najočigledniji mehanizam. Javni servis, kao i većina komercijalnih televizija sa nacionalnom frekvencijom i tiražnih novina, gotovo je u potpunosti posvećena promociji vladajuće stranke i njenog lidera. Opozicioni glasovi su marginalizovani, a kritičko izveštavanje je retko i praćeno uporednim kampanjama diskreditacije. Ovo stvara informativni vakuum koji otežava građanima da formiraju objektivno mišljenje i kontrolišu vlast.

Skupština, umesto da bude kontrolni organ izvršne vlasti, funkcioniše kao njen servis. Sednice su obeležene dugotrajnim raspravama o nevažnim temama, opstrukcijama opozicije i brzim usvajanjem zakona bez suštinske debate. Zakoni se često donose po hitnom postupku, bez adekvatne javne rasprave i konsultacija. Opozicija se suočava sa stalnim opstrukcijama, nepoštovanjem poslovnika i verbalnim napadima, što dodatno obeshrabruje njihov rad.

Iako se izbori redovno održavaju opterećeni su *nejednakim uslovima za opozicione aktere*. Vladajuća stranka ima značajnu finansijsku i medijsku prednost, a uz to izborni proces je kontaminiran pritiscima na glasače, kupovinom glasova i zloupotrebom državnih resursa u predizborne svrhe. Vučićeva česta pojava na terenu, promovisanje državnih projekata kao stranačkih i direktna komunikacija sa građanima, uz stalno ponavljanje mantre o "narodnoj volji", služe za jačanje personalizovane moći i zaobilazanje potrebe za snažnim, nezavisnim institucijama. Rezultat je sistem u kojem je volja lidera, umesto volje institucija, dominantna, a reprezentativna demokratija svedena na formalnost (Lutovac 2020).

3. ODNOS PREMA OPASNIM DRUGIMA: KONSTRUKCIJA UNUTRAŠNJIH I SPOLJNIH NEPRIJATELJA

Konstrukcija neprijatelja je jedna od poluga populističke "tanke" ideologije. Ona služi kao snažno sredstvo za mobilizaciju pristalica, homogenizaciju naroda i opravdavanje političkih akcija, odnosno pribavljanje nedostajućeg legitimiteta. Populistički lideri vešto manipulišu strahom i osećajem ugroženosti, stvarajući narativ o stalnoj borbi protiv sila koje prete nacionalnom identitetu, bezbednosti ili blagostanju.

3.1. SAD: OD MIGRANATA I KINE DO DUBOKE DRŽAVE

U Sjedinjenim Američkim Državama, Donald Tramp je bio vešt da identifikuje i demonizuje *opasne druge*, kako one unutar, tako i one van granica zemlje.

Tramp je uspešno identifikovao ili fabrikovao različite *opasne druge* ugrađujući ih u svoju tanku populističku ideologiju. To su bili migranti (posebno sa meksičke granice), muslimani, Kina (kao ekonomska pretnja), Evropska unija (kao konkurent) i “duboka država” unutar SAD. Ovakvim definisanjem neprijatelja, Tramp je podsticao osećaj ugroženosti i pozicionirao se kao jedini zaštitnik američkog naroda. Poruka koju je slao biračima: a ko drugi?

Migranti, posebno oni sa južne granice, bili su ključni spoljni neprijatelj. Trampova retorika ih je često prikazivala kao kriminalce, teroriste i pretnju američkoj bezbednosti i ekonomiji. Njegova kampanja za izgradnju zida na granici sa Meksikom postala je simbol borbe za zaštitu nacionalnih interesa kod onih koji su mu davali podršku i simbol besprizornosti za političke protivnike i analitičare koji mu nisu bili naklonjeni. Ovo nije samo odgovor na ekonomsku ili socijalnu dinamiku migracija, već i na dublje kulturne strahove od “zamene stanovništva” i gubitka bele, hrišćanske većine, što je snažno uticalo na njegovu glasačku bazu.

Pored migranata, Tramp je ciljao i na *Kinu kao spoljnog neprijatelja*, optužujući je za nelojalnu trgovinu, krađu intelektualne svojine i manipulaciju valutom. Ova retorika je poslužila za opravdavanje trgovinskih ratova i opšte politike konfrontacije. *Muslimani* su takođe deo ovog narativa, sa njegovim predlogom o zabrani ulaska muslimanima u SAD, što je naišlo na oštre kritike, ali je kod onih radikalnih dodatno pojačalo sliku Trampa kao zaštitnika od spoljnih pretnji.

Unutrašnji neprijatelji, pored *vašingtonske močvare* i *lažnih medija*, obuhvatali su i *liberalne aktiviste*, *antifašističke grupe* i pripadnike *duboke države* – tajne mreže državnih službenika koji rade protiv Trampove administracije. Ova raznovrsna lista neprijatelja omogućila je Trampu da apeluje na različite segmente svoje glasačke baze, nudeći im neprijatelja koji je odgovoran za njihove probleme i frustracije.

3.2. MAĐARSKA: OD MIGRANTSKE INVAZIJE DO
BRISELSKE DIKTATURE

U Mađarskoj, Viktor Orban je izgradio svoju političku platformu, između ostalog i na strahu od *opasnih drugih* (Attila 2018, 18), naročito *migranata i Evropske unije*, koristeći ih kao okosnicu za jačanje nacionalnog identiteta i sopstvenog autoriteta. On vešto upravlja emocijama: stigmatizuje neprijatelje naroda, nudi zaštitu svojoj zajednici kao samoproглаšeni heroj. Teorija društvenog etiketiranja (moralna panika i euforija, moralno preduzetništvo) i herojsko/harizmatično vođstvo su istraživački alati kojima se dublje istražuje višeslojni emocionalni odnos povezan sa populistima (Metz 2024, 95-113).

Orban je, baš kao i Tramp, snažno fokusiran na *migrante* (posebno muslimane, kao pretnju hrišćanskoj Evropi). Takođe, i na *Evropsku uniju* koju predstavlja kao pretnju suverenitetu i nacionalnom identitetu, *Džordža Šoroša* i njegove organizacije u Mađarskoj, kao unutrašnje neprijatelje koji finansiraju liberalne agende i naročito *liberalne medije*. Ove grupe opasnih drugih su predstavljene kao sile koje žele da unište Mađarsku i njene tradicionalne vrednosti, a on kao zaštitnik i jedini logični izbor za one koji žele da sačuvaju Mađarsku.

Migranti su od pobrojanih glavni i najčešći neprijatelj u Orbanovoj retorici (Manievich 2016). On ih prikazuje ne samo kao ekonomski ili socijalni problem, već kao egzistencijalnu pretnju mađarskom identitetu, kulturi i hrišćanskim vrednostima. Kampanje *Zaustavite Šoroša* i *Migrantska invazija* bile su prožete snažnim anti-migrantskim porukama, često praćenim teorijama zaverе o planovima da se *razvodni* mađarska kultura. Fizička ograda na granici sa Srbijom postala je simbol Orbanove odlučnosti da zaštititi Mađarsku od “invazije”.

Evropska unija je takođe spoljni neprijatelj, ali u drugačijem smislu. Orban ne dovodi u pitanje članstvo u EU, već se protivi njenom “diktatu” i “briselskoj birokratiji”. On je EU često prikazuje kao elitističku silu koja pokušava da nametne liberalne vrednosti i politike (poput kvota za migrante) koje su u suprotnosti sa mađarskim nacionalnim interesima i suverenitetom. Ova retorika

omogućava Orbanu da se pozicionira kao zaštitnik nacionalnog suvereniteta od prevelike centralizacije moći u Briselu.

Unutrašnji neprijatelji su, kako je već pomenuto, *Džordž Šoroš i nevladine organizacije koje on finansira*, koje su optužene za podri- vanje mađarskih vrednosti i otvaranje zemlje migrantima. *Liberal- ni mediji i opozicija* takođe su redovno etiketirani kao “izdajnici” ili “strani agenti”, a naročito u vreme izbornih kampanja, čime se dodatno gradi Orbanov imidž jedinog branioca Mađarske. Ova jasna definicija neprijatelja služi za homogenizaciju društva oko Fidesza i stvaranje osećaja stalne opasnosti koja zahteva snažno i jedinstveno vođstvo i lidera koji se ne ustručava da izgovori ono što tiha većina misli.

3.3. SRBIJA: OD STRANIH PLAĆENIKA DO NEPRIJATELJA DRŽAVE

I u Srbiji su *neprijatelji* raznoliki. To su tajkuni (Mićunović 2018, 39) potom *strani faktori* ili *centri moći* koji žele da oslabe Srbi- ju, *Kurtijeva opozicija* koja hoće da prizna Kosovo kao nezavisnu državu, odnosno delovi opozicije koji su etiketirani kao *izdajnici* ili *strani plaćenici*, potom *slobodni mediji i nevladine organizacije* koje se kritikuju kao radikalni ili finansirani iz inostranstva. Narat- iv o spoljnim i unutrašnjim neprijateljima služi za jačanje homo- genizaciju pristalica i koalicije koju je okupio vođa i za pokrivanje deficita političke legitimnosti (Lutovac 2025).

U Srbiji, narativ o *opasnim drugima* duboko je ukorenjen u istorijskom kontekstu sukoba, tranzicije i geopolitičkih previranja. Vladajuća elita, predvođena Vučićem, vešto manipuliše ovim stra- hovima kako bi konsolidovala vlast i neutralisala kritike.

Strani centri moći su često pominjani kao neprijatelji koji žele da oslabe Srbiju, utiču na njenu unutrašnju politiku i spreče njen raz- voj. Iako se direktno ne imenuju, ove optužbe se uglavnom odno- se na zapadne zemlje i međunarodne organizacije, posebno kada je reč o pitanju Kosova. Retorika o zaštiti nacionalnih interesa od spoljnih pritisaka je ključna za mobilizaciju patriotskih osećanja.

Kosovo, i narativ o njegovom statusu, služi kao stalan izvor unutrašnjih i spoljnih “neprijatelja”. Svaki pokušaj normaliza- cije odnosa, pa i sam dijalog, predstavljen je kao teška borba sa

“separatistima” sa Kosova, kao i sa međunarodnim silama koje ih podržavaju. Unutar Srbije, svaka kritika vladine politike prema Kosovu ili svaki glas koji se zalaže za pragmatičniji pristup, automatski se etiketira kao izdaja nacionalnih interesa.

Opozicija je sve vreme prikazivana kao neprijateljska i pri tome u stalnom dosluhu sa spoljnim neprijateljima. Opozicioni lideri su često meta brutalnih medijskih kampanja, prikazani kao nekompetentni, korumpirani ili kao izdajnici i strani plaćenici koji rade po diktatu stranih ambasada. Ova demonizacija opozicije služi za delegitimizaciju svake alternative vladajućoj stranci i za stvaranje narativa o jedinom putu koji je moguć za Srbiju – onom koji vodi aktuelna vlast. Pored opozicije, nezavisni mediji i nevladine organizacije (u poslednje vreme lažni ekolozi) su takođe stalna meta propagandnih napada, etiketirani kao neprijatelji države i naroda zbog svog kritičkog izveštavanja o korupciji, kršenju ljudskih prava ili kritikovanja vladinih politika. Kroz ovakvo definisanje neprijatelja, stvara se atmosfera stalne ugroženosti koja zahteva snažnog lidera sposobnog da se odupre svim pretnjama.

4. OCENA DEMOKRATIJE U SRBIJI, MAĐARSKOJ I SAD-U TOKOM MANDATA ALEKSANDRA VUČIĆA, VIKTORA ORBANA I DONALDA TRAMPA

4.1. SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE U VREME DONALDA TRAMPA

Tokom prvog mandata i početka drugog mandata i Donalda Trampa, ocena demokratije u SAD-u je bila ispod renomea nekadašnjeg uzora demokratije. Prema izveštaju Democracy Index 2024, koji je objavio Economist Intelligence Unit (EIU) u februaru 2025. godine, Sjedinjene Američke Države zauzimaju 28. poziciju od ukupno 167 zemalja. EIU navodi intenzivnu političku i kulturnu polarizaciju, kolaps društvene kohezije i konsenzusa kao ključne faktore koji doprinose lošijem rezultatu. SAD su i dalje klasifikovane kao *manjkava demokratija* (flawed democracy).

Ključni detalji izveštaja pokazuju da je rezultat SAD-a ostao nepromenjen na 7,85 (na skali od 0 do 10) i da se SAD nalaze u ovoj kategoriji neprekidno od 2016. godine. Pored duboke

političke polarizacije, Izveštaj navodi i disfunkcionalnost vlasti i nizak nivo poverenja javnosti u političke institucije kao ključne razloge ovakve ocene. Francuska (26. mesto) je takođe klasifikovana kao manjkava demokratija, dok su zemlje poput Norveške, Islanda i Švedske na samom vrhu kao "potpune demokratije". Inače, Izveštaj za 2024. godinu (objavljen 2025.) zabeležio je istorijski najnižu globalnu prosečnu ocenu demokratije od uspostavljanja indeksa 2006. godine.

Freedom House je takođe primetio eroziju demokratskih institucija u SAD-u, navodeći rastuću političku polarizaciju i ekstremizam, partijski pritisak na izborni proces, disfunkcije u krivično-pravnom i imigracionom sistemu, kao i rastuće nejednakosti u bogatstvu i ekonomskim prilikama. Prema godišnjem izveštaju *Freedom House*, *Freedom in the World 2025* (objavljenom u februaru 2025. godine), Sjedinjene Američke Države (SAD) imaju status slobodna, sa ukupnom ocenom: 84/100. Iako su u ovom izveštaju zadržale status slobodne zemlje, SAD se suočavaju sa izazovima poput polarizacije, pritisaka na digitalni aktivizam i zabrinutosti oko nadzora, što je u određenim pod-indeksima (poput slobode interneta) dovelo do blagog pada poena u odnosu na ranije godine.

Posle inauguracije u januaru 2025. godine, Trampova administracija fokus je stavila na redefinisanje uloge pravosuđa i medija. Napadi na „Mainstream Media“ dopunjeni su politikom ignorisanja tradicionalnih kanala u korist promocije direktne komunikacije putem društvenih mreža, prvenstveno platforme X.Time je Tramp u praksi pokazao značaj društvenih mreža u političkoj komunikaciji (Engesser i drugi 2017). *V-Dem Institut* u svom izveštaju za 2025. navodi SAD kao zemlju sa „najbržom epizodom autokratizacije u modernoj istoriji“, upozoravajući na slabljenje mehanizama kontrole (*checks and balances*). Ono što je bilo najjače oružje u demokratskom sistemu SAD pokazalo je znake slabosti u suočavanju sa agresivnim populizmom. Sudeći prema tom izveštaju institucionalni stres-test bio je preveliki izazov čak i za SAD.

4.2. MAĐARSKA POD VIKTOROM ORBANOM

Prema izveštaju Democracy Index 2024 (objavljenom u februaru 2025. godine), Mađarska zauzima 50. mesto na globalnoj rang-listi od 167 zemalja.

Klasifikovana je kao “manjkava demokratija” (flawed democracy), a ostvarila je rezultat od 6,72 (na skali od 0 do 10). Iako je Mađarska u ovom izveštaju zabeležila blagi uspon u rang-u (sa 56. na 50. mesto u odnosu na prethodnu godinu), ona i dalje ostaje jedna od najlošije ocenjenih članica Evropske unije u pogledu demokratskih standarda.

Glavni faktori koji utiču na ovakvu ocenu uključuju:

- Izborni proces: Izbori se smatraju slobodnim, ali ne i fer zbog asimetričnog pristupa medijima i zloupotrebe državnih resursa od strane vladajuće partije.
- Sloboda medija i građanske slobode: Izveštaj beleži kontinuirani pritisak na nezavisne institucije i medijski pluralizam.
- Funkcionisanje vlasti: Problemi sa korupcijom i slabljenje mehanizama kontrole vlasti (checks and balances).

U poređenju sa SAD (koje su na 28. mestu), Mađarska se nalazi znatno niže na listi “manjkavih demokratija”, bliže granici sa kategorijom “hibridnih režima”. Mađarska pod Viktorom Orbanom i njegovom strankom Fidesz beleži značajno nazadovanje demokracije, što je često opisivano kao prelazak ka “izbornoj autokratiji”.

Freedom House u izveštaju *Freedom in the World 2025* (objavljenom u februaru 2025. godine) takođe ističe da je Mađarska postala *delimično slobodna* zemlja, sa ukupnom ocenom 65/100 navodeći institucionalno zarobljavanje javnih institucija, napade na prava manjina (migranata, Roma, LGBTQ+ osoba), agresivnu nacionalističku retoriku i napade na vladavinu prava. Nova ustavna rešenja i izmene zakona su kritikovani zbog redefinisivanja izbornih okruga i pokušaja da se sudstvo stavi pod direktnu kontrolu vlade. Evropski parlament je čak aktivirao Član 7 procedure protiv Mađarske zbog zabrinutosti u vezi sa vladavinom prava. Mađarska je *jedina zemlja članica Evropske unije koja nosi status “delimično slobodne”*.

Freedom House je u svojim izveštajima (uključujući i *Nations in Transit*) svrstava u kategoriju *hibridnih režima* zbog narušavanja nezavisnosti pravosuđa, pritiska na medije i kontroverznih zakonskih izmena koje ograničavaju prava određenih grupa

4.3. SRBIJA U VREME ALEKSANDRA VUČIĆA

U Izveštaju Democracy Index 2024 (objavljenom u februaru 2025. godine), Srbija se kotira na sledeći način:

- Pozicija: Zauzima 64. mesto na globalnoj rang-listi od 167 zemalja.
- Kategorija: Klasifikovana je kao “manjkava demokratija” (flawed democracy).
- Ukupna ocena: Srbija je ostvarila rezultat od 6,33 (na skali od 0 do 10).

Srbija se već godinama nalazi u ovoj kategoriji, ali sa trendom stagnacije ili blagog pada u određenim pod-indeksima. Iako je formalno i dalje u grupi “manjkavih demokratija” (zajedno sa SAD, Mađarskom i Hrvatskom), njen rezultat je bliži granici *hibridnih režima* (koja počinje ispod ocene 6,00) nego vrhu liste.

Glavne karakteristike ocene za Srbiju uključuju:

- Izborni proces: Ova kategorija beleži izazove zbog nepravilnosti tokom izbornih ciklusa i neravnopravnih uslova za učesnike.
- Građanske slobode: Primećuju se pritisci na nezavisne novinare i organizacije civilnog društva.
- Funkcionisanje vlasti: Zabeležen je pad poverenja u institucije i probleme sa transparentnošću.

Freedom House Srbiju ocenjuje kao “delimično slobodnu” zemlju, uz napomenu da je vladajuća Srpska napredna stranka (SNS) godinama narušavala politička prava i građanske slobode. To uključuje pritisak na nezavisne medije, političku opoziciju i organizacije civilnog društva. Takođe su zabeležene zabrinutosti u vezi sa izbornim procesima, uključujući zloupotrebu administrativnih resursa i centralnu ulogu predsednika Vučića u kampanjama, što doprinosi populističkoj personalizaciji vlasti, a što je postao globalni trend (Metz and Plesz 2023; Viviani 2025).

Posle spornih i osporavanih decembarskih izbora (2023) i lokalnih izbora u junu 2024, Srbija je ušla u period duboke institucionalne krize, period krize legitimiteta i uličnih protesta (Lutovac 2025, 115-127). Freedom House (Nations in Transit 2024) dao je Srbiji ocenu 3.61/7, klasifikujući je kao „hibridni režim“ u padu. Protesti krajem 2024. i početkom 2025. godine (povodom nesreće u Novom Sadu i korupcije) pokazali su da se u Srbiji stvarni politički život iz fasadnog institucionalnog okvira preselio na ulice.

4.4. KOMPARATIVNI POGLED NA DEMOKRATIJU U SRBIJI, MAĐARSKOJ I SAD

Sve tri zemlje su tokom perioda koje obuhvata pitanje imale promene u oceni demokratije, sa Srbijom i Mađarskom koje su doživele značajno nazadovanje u određenim aspektima, dok su Sjedinjene Američke Države zabeležile pad u klasifikaciji, ali su i dalje smatrane demokratijom, iako sa uočenim “nedostacima” i izazovima polarizacije. Mađarska je često isticana kao najizrazitiji primer “demokratskog nazadovanja” u Evropi.

INDEKSI DEMOKRATIJE I AUTOKRATIZACIJE (IZVEŠTAJ 2025/2026)

Prema podacima V-Dem Instituta (Democracy Report 2025) i najnovijim procenama za početak 2026:

Parametar	SAD	Mađarska	Srbija
<i>Status (2025/26)</i>	Manjkava demokratija (u padu)	Izborna autokratija	Izborna autokratija / Hibridni režim
<i>Glavni rizik</i>	Erozija nezavisnosti pravosuđa	Potpuno urušavanje vladavine prava	Sistemska korupcija i zarobljena država
<i>Sloboda izražavanja</i>	Polarizovana	Kritično niska (državna kontrola)	Visok pritisak na nezavisne novinare

Da li je to posledica populizma ili je populizam posledica krize reprezentativne demokratije?

Ne može se to objasniti jednosmernom argumentacijom. Može se reći i da je populizam posledica krize reprezentativne demokratije i poremećaja ravnoteže liberalnih i demokratskih vrednosti na uštrb demokratskih, ali isto tako sama pojava populizma može dodatno pogoršati stvari: umesto da uravnoteži taj poremećaj, može da utiče na eroziju i demokratskih i liberalnih vrednosti lavirajući iz civilizacionizma u toksični nacionalizam (Brubaker 2017).

PRIKAZ UPOREDNIH ZAKONSKIH REŠENJA TOKOM 2024. i 2025.

Prikaz nekih zakonskih rešenja i institucionalnih mera koje su usvojene ili intenzivirane u SAD, Mađarskoj i Srbiji tokom 2024. i početkom 2025. godine ukazuju na to da u ove tri zemlje populizam ne služi tome da se uravnoteže liberalne i demokratske vrednosti, nego da se liberalne vrednosti pretpostave formalno demokratskim, odnosno da se liberalne vrednosti potisnu koliko god to dozvoljavaju okolnosti. Navedeni zakoni služe kao „pravni instrumenti“ populističkog delovanja, usmereni na učvršćivanje moći i marginalizaciju kritičkih glasova.

UPOREDNI PRIKAZ DELA POPULISTIČKE LEGISLATIVE (2024–2025)

Kategorija	SAD (Trampova administracija/ Kongres)	Mađarska (Orban/ Fidesz)	Srbija (Vučić/ SNS)
<i>Kontrola civilnog društva</i>	Inicijative za strožu kontrolu finansiranja neprofitnih organizacija povezanih sa stranim entitetima.	<i>Zakon o zaštiti suvereniteta (2024)</i> – uspostavljanje Kancelarije za zaštitu suvereniteta sa širokim ovlašćenjima istrage NVO.	Najave usvajanja <i>Zakona o stranim agentima</i> (po ugledu na gruzijski/ruski model) usmerenog na NVO sektor.
<i>Reforma državne uprave</i>	<i>Schedule F</i> (reaktiviran 2025) – prebacivanje hiljada državnih službenika u kategoriju političkih imenovanja radi lakše smene.	Nastavak politike imenovanja lojalnih kadrova u sve kulturne i obrazovne institucije kroz fondacije (tzv. <i>KEKVA</i>).	Intenziviranje <i>v.d. statusa</i> (vršilac dužnosti) u javnim preduzećima i upravi radi lakše političke kontrole i pritiska.

Kategorija	SAD (Trampova administracija/ Kongres)	Mađarska (Orban/ Fidesz)	Srbija (Vučić/ SNS)
<i>Medijska regulativa</i>	Najave revizije licenci za televizijske mreže koje se percipiraju kao „pristrasne“ i podrška platformama koje promovišu <i>free speech</i> (X).	Konsolidacija KESMA (medijskog holdinga) i uvođenje novih kazni za „širenje dezinformacija“ o nacionalnoj bezbednosti.	Primena novih <i>Medijskih zakona</i> koji omogućavaju državi (putem Telekomu) direktno vlasništvo nad medijima, čime se guši konkurencija. Ignorisanje preporuka ODIHR-a o razdvajanju funkcija i biračkom spisku; zadržavanje modela „jedna lista – jedan lider“.
<i>Izborna pravila</i>	Zakoni o „izbornom integritetu“ na nivou saveznih država koji pooštavaju uslove za glasanje putem pošte i identifikaciju.	Izmene izbornog zakona neposredno pred izbore 2024. kako bi se otežalo grupisanje opozicije na lokalnom nivou.	

I ovaj primer uporednog prikaza populističke legislative ukazuje na to da ***populizam ima sklonost da se institucionalizuje***, odnosno da njegovi promoteri i sproveditelji teže da iz faze faze populističke komunikacije vremenom evoluiraju u fazu institucionalizovanog upravljanja.

Komparativni pogled na evoluciju populizma: Od borbe za podršku naroda do stvaranja *populističke države*

Analiza pokazuje da *populizam u ove tri zemlje više ne funkcioniše samo kao narativ ili slabo utemeljena ideologija, nego i kao operativni sistem vlasti*.

SAD (Post-izborni period 2025): Nakon inauguracije u januaru 2025, fokus je prešao sa kampanje na “demontažu birokratije”. Korišćenje izvršnih naredbi (executive orders) zaobišlo je tradicionalne zakonodavne procese, što je dovelo do *administrativnog populizma, gde se lojalnost lideru stavlja iznad stručnosti*.

Mađarska (Faza parije u EU): Početkom 2026, Mađarska se suočava sa do sada najvećom izolacijom unutar EU. Model “neliberalne demokratije” je u 2025. testiran kroz blokade budžeta i sankcije,

ali Orbanov režim odgovara daljim učvršćivanjem kontrole nad informativnim prostorom, prikazujući svaku kritiku iz Brisela kao direktan napad na nacionalni opstanak.

Srbija (Vlast protiv ulice): 2025. godinu obeležila je kulminacija građanskog nezadovoljstva (protesti nakon tragedije u Novom Sadu i litijumski sporovi). Vlast je na ovo odgovorila “narodnom odbranom” – strategijom gde se demonstranti targetiraju kao agenti stranih sila, čime se politički konflikt seli iz institucija u sferu bezbednosnih službi i tabloidnih kampanja.

Populizam je prestao da bude potencijalni korektiv neravnoteže liberalnih i demokratskih vrednosti u društvu. U SAD, Mađarskoj i Srbiji, on se transformisao u mehanizam koji koristi demokratske procedure (izbore) da bi oslabio liberalne supstance (prava manjina, podelu vlasti, nezavisne medije).

Glavni izazov nadalje biće otpornost preostalih nezavisnih institucija i sposobnost građanskih pokreta da ponude alternativu koja nije samo *anti-populistička*, već suštinski rešava ekonomske i socijalne strahove na kojima populizam parazitira.

ZAKLJUČAK: POPULIZAM JE IZAZOV, NE ALTERNATIVA ZA DEMOKRATIJU

Uporedna analiza populizma u Sjedinjenim Američkim Državama, Mađarskoj i Srbiji jasno pokazuje da, uprkos specifičnim nacionalnim kontekstima i kulturnim razlikama, postoje duboke sličnosti u populističkim strategijama i manifestacijama. Sva tri slučaja ilustruju kako populistički lideri vešto manipulišu populističkim osnovama, podrivaju poverenje u institucije reprezentativne demokratije i grade podršku kroz identifikaciju unutrašnjih i spoljnih neprijatelja. Dakle, iako postoje specifične razlike u retorici i primenjenim politikama, suštinski elementi populizma se nalaze u sve tri zemlje.

Populizam u ovim zemljama gradi svoj uspeh na jasnoj podeli na *nas (narod)* i *njih (otuđenu elitu)* i iskazuje jako izražen kritički odnos, pa i otvoreno neprijateljstvo prema institucijama reprezentativne demokratije, i aktivno identifikuju unutrašnje i spoljne *opasne druge* radi mobilizacije i jačanja podrške. Razumevanje

ovih zajedničkih niti ključno je za analizu i suočavanje sa izazovima koje populizam postavlja pred savremenu demokratiju.

Centralna nit koja povezuje ove primere je obećanje direktnog odnosa između lidera i naroda, zaobilazeći tradicionalne posrednike i institucije. Lider se predstavlja kao jedini autentični glas naroda, sposoban da razume i reši njihove probleme, često se oslanjajući na harizmu i sposobnost da stvori snažnu emocionalnu vezu sa svojim biračima.

Implikacije ovakvog pristupa su dalekosežne. Podrivanje poverenja u medije, pravosuđe, izborne procese i parlamentarne institucije slabi temelje demokratskog poretka. Koncentracija moći u rukama izvršne vlasti i lidera, uz marginalizaciju opozicije i nezavisnih glasova, vodi ka smanjenju političkog pluralizma i eroziji odgovornosti. Konstantno konstruisanje neprijatelja doprinosi polarizaciji društva, podstiče ksenofobiju i nacionalizam, i otežava konstruktivni dijalog i rešavanje kompleksnih problema.

SAD, Mađarska i Srbija su na različitim stadijumima populističke transformacije i poseduju *različite nivoe utemeljenosti demokratske političke kulture i demokratske tradicije, različite stepene izgrađenosti institucija i njihovih otpornosti na ugrožavanje samostalnosti, te različitog poimanja i prihvatanja odnosa vlasti i moći*. Dok je, na primer u Srbiji realna moć tamo gde se nalazi autokrata bez obzira na kojoj poziciji se nalazi i bez obzira na ovlašćenja koja mu Ustav i zakoni daju (nekada na mestu premijera, nekada na mestu predsednika vlade), u SAD se snaga kanališe Ustavom i podelom vlasti, te ograničenjem predsednikovanja na dva mandata.²

Komparativno posmatrano populistički trendovi su zabrinjavajući, a izazov za demokratska društva širom sveta leži u prepoznavanju ovih obrazaca populizma i u jačanju institucija, uvođenjem elemenata neposredne demokratije u praksu postizbornog odlučivanja promociji medijske i političke pismenosti, podršci nezavisnom novinarstvu i negovanju kulture dijaloga i kritičkog

2 U Crnoj Gori je, na primer, realna moć bila u rukama Mila Đukanovića čak i kada nije imao nikakvu političku funkciju. Tako su svetski zvaničnici kada su dolazili u državnu posetu Crnoj Gori dolazili i kod Mila Đukanovića koji je bio samo predsednik Košarkaškog saveza Crne Gore.

mišljenja. Samo na taj način se može očuvati vitalnost reprezentativne demokratije i sprečiti dalja erozija njenih temeljnih principa.

LITERATURA

- Albertazzi Daniele and McDonnell Duncan. 2008. "Introduction: The Sceptre and the Spectre" U: *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*, ur. Daniele Albertazzi i Duncan McDonnell, 1 – 11. New York, Palgrave. ISBN: 978-0-230-01349-0
https://www.pacedifesa.org/public/documents/21century_populism.pdf
- Attila, Antal. 2018. "Hungarian Nationalist Populism and Illiberalism in Hungary," *Lecture at Carleton University*, May 9, 2018, Ottawa.
https://www.academia.edu/36599523/Hungarian_Nationalist_Populism_and_Illiberalism
- Brubaker, Rogers. 2017. "Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective," *Ethnic and Racial Studies*, <http://dx.doi.org/10.1080/01419870.2017.1294700>
- Buturović, Željka i Mijić, Emilija. 2017. "Tradicionalne ideološke kategorije među glasačima Donalda Trampa" U: *Populizam*, ur. Zoran Lutovac, 179-194. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje. ISBN 978-86-7093-190-9
- Canovan, Margaret. 2002. "Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy", U: *Democracies and the Populist Challenge*. ur. Yves Mény and Yves Surel, 25-44, London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781403920072_2
- Dong, Lisheng. 2025. *Trump and the Hidden Empire: Populism, Power, and Democratic Dilemmas*, 33-42, Cham, Switzerland: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-99579-8>
- Economist Intelligence Unit (EIU). 2025. *Democracy Index 2024: Age of conflict*. London: EIU. <https://www.eiu.com/n/democracy-index-2024/> Priступljeno 9. marta 2026
- Engesser, Sven, Ernst, Nicole, Esser, Frank i Büchel, Florin. 2017. "Populism and social media: how politicians spread a fragmented ideology", *Information, Communication og Society*, 20(8): 1109-1126. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1207697>
- Freedom House. 2025. *Freedom in the World 2025*. Pristupljeno 9. marta 2026 https://freedomhouse.org/sites/default/files/2025-02/FITW_World_2025_Feb.2025.pdf

- Lutovac, Zoran. 2017. "Odnos građana prema političkoj eliti i reprezentativnoj demokratiji." U: *Građani Srbije i populizam: Javno mnjenje Srbije 2017*. 13–40. Beograd: Institut društvenih nauka. ISBN 978-86-7093-173-2 http://iriss.idn.org.rs/103/1/ZLutovac_Gradjani_Srbije_i_populizam.pdf
- Lutovac, Zoran. 2020. *Populism, Stabilitocracy and Multiculturalism*. Belgrade: Institute of Social Sciences. ISBN 978-86-7093-230-2 http://iriss.idn.org.rs/321/1/ZLutovac_Populism_Stabilitocracy_and_Multiculturalism.pdf
- Lutovac, Zoran. 2023. "Odnos građanki i građana prema vlasti i političkom sistemu u Srbiji". U: *Demokratske promene u Srbiji*, ur. Milica Joković Pantelić i Goran Bašić, 54–83. Beograd: Institut društvenih nauka. ISBN 978-86-7093-265-4 <https://idn.org.rs/wp-content/uploads/2023/10/ZBORNIK-2023.pdf>
- Lutovac, Zoran. 2025. *POLITIČKA LEGITIMNOST Dobrovoljno prihvatanje vlasti i poretka i dostojnost vlasti i poretka da budu prihvaćeni*. Institut društvenih nauka, Beograd. ISBN 978-86-7093-285-2 <http://iriss.idn.org.rs/2634/1/POLITICKA-LEGITIMNOST-Z-Lutovac-ei-.pdf>
- Manievich, Dorothy. 2016. *Hungarians share Europe's embrace of democratic principles but are less tolerant of refugees, minorities*. Pew Research Center, 30 September 2016. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/30/hungarians-share-europes-embrace-of-democratic-principles-but-are-less-tolerant-of-refugees-minorities/>
- Metz, Rudolf and Plesz Bendegúz. 2023. "An insatiable hunger for charisma? A follower-centric analysis of populism and charismatic leadership", *Leadership*, 19(4), 318-338. doi:10.1177/17427150231167524.
- Metz, Rudolf. 2024. "'Sympathy for the devil': the strategic use of the populist repertoire in Viktor Orban's politics", *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, V ol. 10 (2), 95-113, doi:10.17356/ieejsp.v10i2.1282.
- Metz, Rudolf. 2025. "What can leadership scholars learn from populism?", *Free International Journal of Public Leadership* 21 (3): 173–176. <https://doi.org/10.1108/IJPL-08-2025-148>
- Mićunović, Dragoljub. 2018. *Demokratija, populizam, entropija*, Beograd: Arhipelag.
- Mudde, Cas. 2004. *The Populist Zeitgeist. Government and Opposition*. (39) 4:541-563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Nikolić, Miloš. 2017. "Stvarnost hroničnog populizma - o zloupotrebi naroda i potrebi utvrđivanja uzroka populizma u Srbiji", U: *Zloupotreba naroda - Priroda populizma u Srbiji*, 7/14, Beograd: LIBEK.

- Ristić, Irena. (2017). "Definisanje populizma: problemi i izazovi" U *Populizam* ur. Zoran Lutovac, 3-14. Beograd: Institut društvenih nauka. ISBN 978-86-7093-190-9
- Stojiljković, Zoran i Spasojević Dušan. 2018. "Populistički Zeitgeist u proevropskoj Srbiji", *Politička misao* 55(3): 104-128. DOI: 10.20901/pm.55.3.04 Politicka_misao_3_2018_104_128_STOJILJKOVIC_SPASOJEVIC.pdf
- Šalaj, Berto. 2012. "Suvremeni populizam", *Analiza Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju* 9 (1): 21-49. <https://hrcak.srce.hr/file/146961>
<https://hrcak.srce.hr/99797>
- Țăranu, Andrei and Pîrvulescu Cristian. 2025. *From Populism to Illiberalism: How Central and Eastern European Countries Fell into the Illiberal Trap. The Populist Challenge - Democracy and its Enemies*. IntechOpen. Available at: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.1012848>.
- Veselinović Velimir. 2021. *Populistički duhovi vremena i izazovi demokraciji*, Zagreb: Despot Infinitus, ISBN 978-953-8218-80-4
- V-Dem Institute. 2025. *Democracy Report 2025 - 25 Years of Autocratization - Democracy Trumped?* https://www.v-dem.net/documents/60/V-dem-dr_2025_lowres.pdf "Pristupljeno 9.marta 2026.
- Viviani, Lorenzo. 2025. "The politics of manipulated resonance: personalised leadership in populism", *International Journal of Public Leadership*, 21(3), pp. 189-202, doi: 10.1108/IJPL-01-2025-0001.

POPULISM IN THE UNITED STATES, HUNGARY, AND SERBIA IN A COMPARATIVE PERSPECTIVE

SUMMARY

This paper examines the phenomenon of populism through a comparative overview of three specific political contexts: the United States, Hungary, and Serbia. The research focuses on three key parameters: the relationship toward the people and the elite, the relationship toward representative democracy, and the construction of "dangerous others." The paper aims to determine how the universal characteristics of populism adapt to different geopolitical and historical circumstances, as well as what implications these processes have for the stability of democratic institutions.

In these countries, populism builds its success on a clear division between "us" (the people) and "them" (the alienated elite) and expresses a strongly critical attitude—often even open hostility—toward

the institutions of representative democracy. It also actively identifies internal and external “dangerous others” in order to mobilize and strengthen support. Understanding these common threads is crucial for analyzing and confronting the challenges that populism poses to contemporary democracy.

From a comparative perspective, populist trends are concerning, and the challenge for democratic societies around the world lies in recognizing these patterns of populism and strengthening institutions. This can be achieved by introducing elements of direct democracy into post-election decision-making practices, promoting media and political literacy, supporting independent journalism, and fostering a culture of dialogue and critical thinking. Only in this way can the vitality of representative democracy be preserved and further erosion of its fundamental principles prevented.

KEY WORDS: populism, United States, Hungary, Serbia, comparative perspective, representative democracy.